

UN MILIAR DE LA DECIUS LA RASOVA

ADRIAN RĂDULESCU

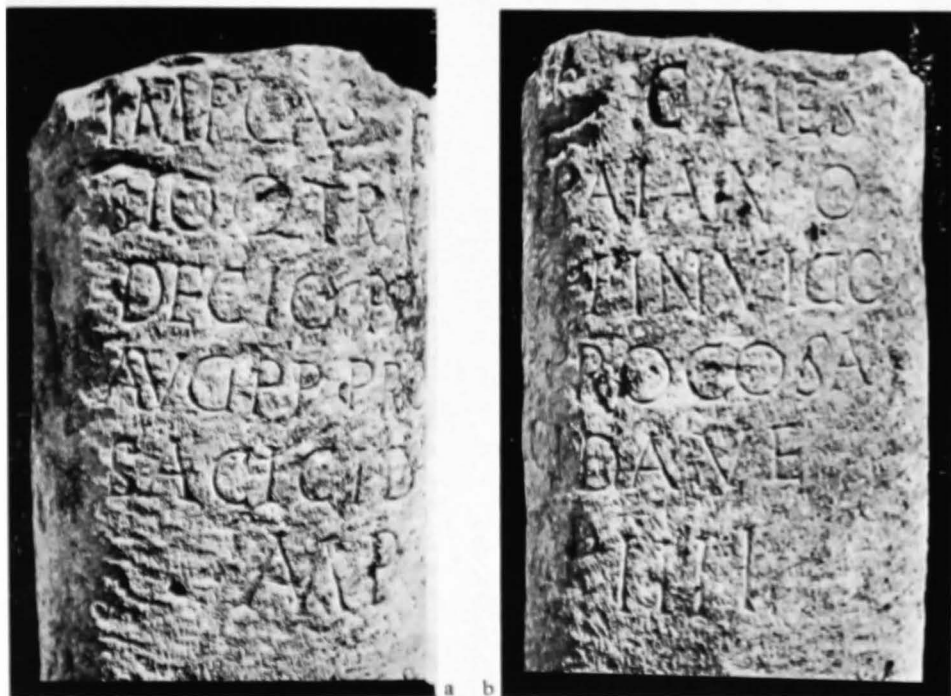

Fig. 1 a-b. Partea superioară a miliarului de la Rasova.

Între documentele epigrafice de o incontestabilă valoare istorică, topografică, lingvistică etc., găsite nu de multă vreme în Dobrogea, se înscrie un miliar, din calcar compact, granulos, căruia îi lipsește partea superioară, dar care păstrează textul scris intact. Importantul document provine de la Rasova, localitate aflată pe malul drept al Dunării, la circa 12 km sud de Cernavoda.

Descoperirea lui s-a făcut ocazional, în anul 1964, cam în partea de sud-vest a comunei, pe proprietatea lui Nicolae Șt. Caraian, la circa 1 m de la nivelul solului actual. Locul descoperirii s-ar afla nu departe de malul Dunării,

într-un punct la 1—2 km sud de debarcader. De altfel, în zona respectivă, abundă la suprafața solului numeroase resturi ale unei importante așezări romane, care nu este exclus să fie unul din centrele fortificate menționate în izvoarele literare. Sondajele mai vechi au pus în lumină chiar părți ale unui zid de apărare, de factură romană, cu grosimi între 3—3,5 m.

Miliarul, de formă cilindrică obișnuită, este înalt de 1,33 m și are diametrul de 0,33 m — ceva mai îngust jos, unde este și rupt, probabil chiar de la linia de despărțire de baza paralelipipedică ce se introducea în pământ.

Fig. 2. Inscripția de pe miliar în desfășurare.

Textul, în limba latină, este săpat spre partea superioară a stîlpului, pe șase rînduri și conține litere înalte între 3,5—7 cm. Scrierea are un aspect stingaci, cu unele particularități grafice neesențiale (fig. 1, 2).

IMP(eratori) CA(e)S(ari) (Caio) MES-
SIO Q(uinto) TRAIANO
DECIO P(ater) F(ili) INVICTO
AVG(usto) P(ater) P(ater) PROC(onia) S(ul) A
SACI<CI> DAVE
M(ilia) P(assum) IIII

Cele cîteva incorectitudini inerente unei zone provinciale a imperiului și unei vremi de decadentă epigrafică datorată unor mari tulburări politice și militare, le subliniem pentru că, asociindu-le direct cu elementele istorice și toponimice menționate în text, ne vor conduce către unele concluzii utile.

Astfel, în r. 1, întîlnim prescurtarea CAS, în loc de CAES cum ar fi trebuit în mod normal. S-ar putea ca lapidul să fi încercat să sape ligatura A+E, însă acum nu se mai

poate determina sigur acest lucru, deoarece în acel loc piatra prezintă unele asperități care fac imposibilă orice concluzie.

Nepriceperea aceluiași meșter se dovedește neîndoios în r. 3, unde, în cadrul cuvîntului la dativ, INVICTO, observăm că ligatura C+T e lipsită de bara orizontală, motiv pentru care cele două litere astfel unite dau impresia unui A cursiv. Aceeași situație se repetă și în cazul literei G din prescurtarea AVG- r. 4. Dacă în primul caz găsim explicația unei ligaturi, greșite dar cu rost bine definit în context, în cel de-al doilea caz, totul nu face decît să confirme neglijența sau neștiința lapidului.

În sfîrșit, cea mai importantă observație în conținutul acestui text este de făcut în r. 5 unde se atestă un important toponim din Dobrogea romană, în formă bizară SACI<CI> DAVE.

Fără îndoială, ne aflăm în fața unei duble greșeli: de ordin grafic și de ordin gramatical. Pe de-o parte se dedublează silaba CI — de unde forma incorectă SACI<CI> DAVE — pe de alta desinența A de la ablativul declinării

a I-a este înlocuită cu E de la declinarea a III-a¹. Corectînd deci greșeala ar fi să reconstituim forma normală SACIDAVA — în cazul nostru la ablativ — menționată în izvoarele vremii².

Miliarul în discuție, de pe vremea împăratului Caesar Caius Messius Quintus Traianus Decius (249—251)³, fără să fie unicul pînă la această vreme în zona ponto-dunăreană românească⁴, confirmă concluzia mai veche potrivit căreia eroul de la Abrittus va fi susținut o vastă campanie de reparare a drumurilor și în această parte a imperiului, unde necesitățile strategice imporioase, legate de singeroasele lupte cu carpii și goții, reclamau prezența trupelor sale. În scurta dar foarte agitata domnie a acestui împărat, se consemnează fapte de arme dintre cele mai dramatice, legate de eforturile disperate ale romanilor de a stăvili atacurile impetuoase ale barbarilor ce amenințau să cucerească acest atît de important colț strategic al imperiului⁵.

În acest context se înscriu realizările ilustrei noastre personalități imperiale⁶. Limesul dunărean, organizat cu multă grijă încă din timpuri mai îndepărtate față de data miliarului nostru, poate încă dinaintea domniei lui Traian, s-a resimțit cel mai mult în timpul evenimentelor de la mijlocul sec. al III-lea e.n., ceea ce a reclamat urgente refaceri.

Marele drum organizat în scopuri militare de-a lungul fluviului, unea, în zona dobrogeană

¹ Sorin Stati, *Limba latină în inscripțiile din Ducia și Scythia Minor*, Buc., 1960, p. 70—71 și 85.

² Izvoare privind istoria României, Buc., 1964, p. 739, *Tab. Prut*, VIII, 3, unde Sagadava — de bunăseamă erupată pentru Sacidava — ca poziție geografică precede Sacidava. În *Not. Dign. Or. XXXIX*, 12, avem forma corectă Sacidava, trecută între Altinum și Flaviana, deci la nord de Sacidava.

³ R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, p. 219, menționează că salutarea ca împărat a lui Decius de către armate s-a făcut în anul 248, într-o zi necunoscută, iar Senatul l-a proclamat între 1 sept. — 16 oct. 249.

⁴ Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale*, Buc., 1902, p. 247—248; Gr. Florescu, în *RIR*, XV, 1—4, 1945, *Cetatea Turnu* — cu importante considerații asupra celor două inscripții publicate mai înainte de Gr. Tocilescu. Un important miliar din vremea lui Decius provine de la Sinoe (Kasapki), jud. Constanța, cf. CIL, III, 12.515; Imp[Caio] Messio [Quintus] Trajano[us] Decio[us] p.f. [Aug.] re[stituit] per P. Post [unum] [L. Leg. Aug. p.p.] acum la Muzeul național de antichități din București, Inv. nr. 137; J. Weiss, *Die Dobrudzha im Altertum*, Sarajevo, 1911, p. 63; R. Vulpe, *Historie antienne de la Dobroudja*, Buc., 1938, p. 267; idem, *Des istorii Dobrogei*, II, Buc., 1968, p. 248—249; Em. Doruțiu, în *Studii clasice* v. VI, Buc., 1964, p. 250, nota 9.

⁵ Evenimentele la care ne referim nu numai că au impresiune puternică pe contemporanii, dar au lăsat ecouri adînci chiar la scriitorii antichității: Dexippus, *F.H.G.*, frag. 16, 19—20 (Iacoby, *F. Gr. Hist.*, 100, 22, 26—27); Aurelius Victor, *Caesares*, 29,5; Ammianus Marcellinus, *XXXI*, 15; Zosimos, I, 23; Iordanes, *Get.* XVIII, 101—103.

⁶ Zosimos I, 21: Δακῶν καὶ γένει πρῶτον καὶ ἀδελφῶν προσηύθη καὶ πάλαις Θυαπέρηναι τὰς ἀρετὰς; II, 1, 22: τῇ Δακίῳ παλαιόθεν ἀπιστήναι καὶ περὶ πάντα προνοία.

fortificații romane⁷ prea binecunoscute, începînd de la Novae și de mai departe încă, urmînd apoi linia malului drept pînă la vărsarea în Marea Neagră, de unde, cobora spre sud prin cetățile vest-pontice⁸.

În zona aferentă punctului de descoperire a miliarului, sînt de amintit cîteva importante localități antice: *Durostorum-Silistra*; *Sucidava-Satu Nou*, Mirleanu (azi Dunăreni) sau *Pirioia*⁹; *Altinum-Oltina*; *Flaviana-Rasova*¹⁰;

⁷ Cele mai multe, dacă nu în exclusivitate, sînt ridicate pe locul fostelor așezări autohtone, de unde și originea lor toponimică, cf. R. Vulpe, *Hist. anc.*, p. 110—165 și 190.

⁸ Despre organizarea acestui drum, vezi V. Flăvian, *Ulmurum*, I, în *ARMSI*, XXXIV, p. 576—586; R. Vulpe, *op.cit.*, p. 164, și urm.; *Int. Rom.*, vol. I, Buc., 1960, p. 494—495.

⁹ În literatura de specialitate mai veche, Sucidava a fost fixată la Pirioia, cf. C. Ionescu-Dobrogeanu, în *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Buc., 1904, p. 529, dar competența în materie de arheologie a cărturarului dobrogean, la vremea cînd își scria cartea, era lipsită de un real teneu științific. După N. Gostar, *Monumente epigrafice inedite din lăpădarul Muzeului regional de arheologie Dobrogea*, în *Studii Cluj-V*, 1963, p. 299—313 (— *Nei monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanța, 1964, p. 91), Sucidava ar fi de identificat cu ruinele de lângă fostul sat Mirleanu, azi Dunăreni — parte integrantă a com. Altinumu. La pag. 88 — *op. cit.* — reconstituirea miliarului (inter) *Sagittarius* pro-

Axiopolis-Cernavoda-Hinog; Capidava — azi Capidava; Sacidava¹¹; Carsium-Hirşova etc. (vezi harta).

Deci localitatea Sacidava trebuie căutată în acest sector al limesului dobrogean. În linii generale, itinerariile şi hărţile din sec. III—IV au creat în zilele noastre baza unor determinări geografice şi topografice, în funcţie de localităţi contemporane, însă cu inerente erori, uneori foarte mari, izvorite din lipsa unei documentaţii sigure. Ordinea localităţilor de epocă romană din zona sud-vestică a Dobrogei, ne este prezentată diferit de izvoarele antice, ceea ce a făcut ca încercările de identificare din istoriografia modernă să sufere deseori fluctuaţii. În cazul nostru, un singur exemplu este edificator: Sucidava a fost identificată rînd pe rînd cu Satu Nou¹², cu Mirleanu — azi Dunăreni — şi în sfîrşit cu Pirjoaia¹³, sate moderne apropiate între ele. Deseori s-a crezut greşit că cele două localităţi, Sucidava şi Sacidava ar fi în fond una şi aceeaşi localitate, dar că izvoarele antice le-ar fi transmis numele în forme ambigue.

Prima încercare de a circumscrie într-o zonă mai restrînsă localitatea Sacidava — transmisă de Tab. Peut. (sub forma Sagadava) şi de Not. Dign., dar ignorată de Itin. Ant. — a pornit de la o inscripţie de o importanţă aparte, publicată de Gr. Florescu¹⁴. Locul de găsimă a documentului, care e datat ipotetic în vremea lui Constantin cel Mare¹⁵, rămîne incert — în orice caz, din Dobrogea, probabil de la Ulmetum — dar aduce următoarea noutate: Aurelius Valens dedică un ex voto în cinstea zeiţei Deo Sancto Herone (sic), pentru el însuşi şi pentru vexillatio Capidavensium. Această vexillatio Capidavensium ar fi un detaşament

cu sediul la Capidava, însă care depindea de un praefectus equitum scutariorum-unitate atestată de Not. Dign. de la Sacidava. Deci, detaşamentul de la Capidava ar fi făcut parte dintr-un corp de cavalerie cu garnizoana într-o altă localitate, pînă la care distanţa şi direcţia rămîn necunoscute. Este deci o situaţie diferită de aceea pe care, puţin mai tîrziu, o atestă Not. Dign. Or. XXXIX, 12, unde Capidava are un cuneus equitum solensium, în timp ce cuneus equitum scutariorum este pus la Sacidava¹⁶.

Deci: Vexillatio Capidavensium din inscripţia menţionată ar reprezenta un detaşament al aceluia cuneus equitum solensium, care a dat concursul garnizoanei de la Sacidava cu o ocazie oarecare etc.¹⁷. Referirile inscripţiei — în deplină concordanţă cu menţiunile, verosimile pentru noi, din Not. Dign. converg în jurul Sacidavei, localitate pe care Gr. Florescu, într-o interpretare mai veche¹⁸ înclină s-o fixeze la Seimeni sau la Topalu, acolo unde se găsesc urmele unor importante cetăţi romane¹⁹. Aceasta, deoarece coincidenţa trupei de equites scutarii din vexillatio Capidavensium cu un cuneus equitum scutariorum de la Sacidava părea şi topografic mai decisivă decît poziţia Sacidavei între Altinum şi Flaviana, dar tot Gr. Florescu²⁰, într-o interpretare ulterioară, revenise asupra identităţii dintre equites scutarii şi cuneus equitum scutariorum, deducînd că sînt corpuri de trupă diferite²¹.

Tendinţa de a localiza Sacidava, fie la Seimeni, în sudul Capidavei (circa 10 km), fie la Topalu în nordul Capidavei (circa 8 km) ar izvorî din situaţia că aceste centre sînt mai apropiate de sediul detaşamentului militar atestat în inscripţie. În rest, nu există nici un alt indiciu plauzibil, iar motivarea din prima interpretare a cercetătorului român se bazează numai pe deducţii neconcludente. După datele inscripţiei astfel interpretate iniţial, s-ar putea prea bine ca Sacidava să fi fost chiar şi în altă parte.

În lumina descoperirii de la Rasova, se impune o reconsiderare a vechilor interpretări.

Din inscripţia noastră rezultă clar numele localităţii Sacidava, confirmat mai puţin de Tab. Peut. şi mai bine de Not. Dign. La fel de clar este exprimat numele celei de-a doua localităţi, Sucidava — net distinctă de prima —

pusă de autor, este mai sigur militavit Sac(idavae) aşa după cum tot el propune ca posibil în notă (n.3.p.91). Ar urma deci ca Sacidava să fie chiar în respectiva staţiune de la Mirleanu, iar Flaviana, undeva în apropiere, poate pe lac. După opinia cea mai recentă, acreditată de mai mulţi specialişti, Sucidava s-ar identifica cu Pirjoaia, cf. P. Diaconu, în *Bis. ort. române*, LXXXI, 1963, p. 546-550; V. Culică, în *SCIV*, XXII, 1966, p. 189-195; R. Vulpe şi I. Barnea, în *Din ist. Dobr.*, II, passim, dar dacă primul se fixează că se predecesorii, tot la Pirjoaia, cel de-al doilea autor păstrează rezerve faţă de această localizare.

¹² După hărţile Dobrogei romane (V. Părvan, R. Vulpe), şi în *It. Rom.*, I, pl. XIII, la fel ca şi în *Din ist. Dobr.*, II, harta Dobrogei între sec. I-III, Flaviana s-ar găsi mai la sud-vest de Rasova, într-un complex de 4-5 aşezări romane.

¹³ În Tab. Peut. VIII, 3, înaintea Sucidavei apare Sagadava — de bună seamă formă coruptă de la Sacidava din Not. Dign. Or. XXXIX, 29 şi 32, care o situează, corect, la sud de Axiopolis.

¹⁴ R. Vulpe, *Hist. anc.*, p. 165 şi 303. Mai recent, în *Din ist. Dobr.*, II, autorul a renunţat la această localizare pronunţîndu-se pentru Pirjoaia.

¹⁵ Supra, nota 9.

¹⁶ În memoria lui Vasile Părvan, p. 137; în *Amintirea lui*

Constantin Giurescu, Buc., 1944, p. 249-261.

¹⁷ Ulterior în *Amintirea lui Constantin Giurescu*, l.c., Gr. Florescu înclină cu mai multă dreptate, spre o dată mai timpurie, şi anume în sec. III e.n.

¹⁸ Gr. Florescu, *În memoria lui Vasile Părvan*, l.c., idem, *În amintirea lui Constantin Giurescu*, Buc., 1944, l.c.; idem, *Dacia*, NS, I, 1957, p. 237; R. Vulpe, *Hist. anc. Dobr.*, p. 305-306; I. Barnea, *Din ist. Dobr.*, II, p. 373.

¹⁹ R. Vulpe, l.c. nota 2.

²⁰ Gr. Florescu, *În memoria lui V. Părvan*, l.c.

²¹ Idem, *În amintirea lui Constantin Giurescu*, l.c.

²² Idem, *În amintirea lui Constantin Giurescu*, l.c.

²³ Ibidem.

intr-o inscripție din Durostorum care cinstește victoria împăratului Aurelian contra barbarilor la Dunăre: quot imp(erator) Aurel(ianus) vicit[reginam Zel]nobiām inuis[que tyrannos et Carpos[. . . .] inter Ca]rsium et Sucid[avam delevit]²⁸. Mai mult, numele Sucidavei este confirmat și de Ptolemeu și de Tab. Peut. și de Itin. Ant. și de Not. Dign. și de Procopius (De aedif., 239).

În lumina acestor atestări și mai ales în lumina descoperirii revelatorii de la Rasova, și Sacidava trebuie căutată în sud-vestul Dobrogei. Milariul ne dă pentru prima oară puțința de a identifica mai precis localitatea, adică de a-i restringe mai mult încadrarea geografică, în funcție tocmai de punctul descoperirii.

Nu trebuie să excludem posibilitatea ca acest document epigrafic să fi fost adus la Rasova din altă parte, în decursul veacurilor. Dar în orice caz, n-am putea admite ușor că ar fi putut fi transportat de la Seimeni ori tocmai de la Topalu. Chiar dacă n-a rămas la locul său inițial, unde marca cei 4000 de pași — M(ilia) P(assum) IIII, prin care indica distanța de la cetatea Sacidava — pare mai verosimil să căutăm proveniența miliariului într-una din așezările romane apropiate de Rasova de astăzi, între care nu mai puțin de 6—7 ar concura la o revendicare a numelui de Sacidava. O dovadă în plus ne-o dă însăși Not. Dign. Or. XXXIX, 29 și 32, unde, între fortărețele dobrogene de pe Dunăre, de la sfîrșitul sec. al IV-lea și începutul sec. al V-lea, constatăm că Sacidava se afla între Altinum—Oltina și Flaviana — la sud de Rasova³⁹. Deci, acordul dintre locul de descoperire al miliariului și izvorul antic — care chiar dacă este de dată mai târzie decît data miliariului nostru, reflectă o stare de fapte preexistentă — se poate face surprinzător de clar și de convingător, cu rezerva că nu putem afirma precis căreia dintre cele 6—7 fortărețe romane, din sec. al III-lea e.n., apropiate Rasovei de astăzi — aflate, de la caz la caz, la distanțe de 1—5 km — i se poate atribui exact numele de Sacidava și căreia acela de Flaviana, sau cărora, după veacul al IV-lea le-am putea spune *Flaviana*, *Sacidava* sau *Sanctus Cyrellus*⁴⁰.

Oricum, miliarul de la Rasova aruncă lumină noi asupra istoriei marii artere imperiale care lega localitățile de-a lungul Dunării de Jos, la mijlocul sec. al III-lea e.n., dar în special asupra problemei privind identificarea Scidavei, pe care o scoate din presupusa zonă Seimeni-Topalu²⁸ — unde în chip frecvent hărțile actuale ale Dobrogei antice o plasează și o apropie simțitor de locul ei firesc de existență antică, în apropiere de Rasova, unde, după cum afirmăm, sînt numeroase vestigii care-și dispută acest nume.

РЕЗЮМЕ

Столовой камень, найденный в 1964 году в деревне Расова, на берегу Дуная в 12 км южнее Черноводы. Аксиоматизация, является важным эпиграфическим документом времен императора Траяна (98—117), в царствование которого большая императорская дорога по правому берегу Дуная, в стратегических целях была перестроена. Этот документ подтверждает названия укрепления Сачидава, но в неграмотной форме: т.е. с удвоенным слогом «ci» и творительный падеж III-го склонения, вместо I-го.

Этот камень дает возможность ограничить территорию, которую занимало это укрепление и которое в Tab. lat. неслучайно упоминает как Сагадава, в то время как Not. Dign. называет его правильно Сачидава, в отличие от Сучидава. Более ранние исследования определяли местонахождение Сачидавы в зоне Сеймень-Топалу. Эта надпись дает возможность установить местонахождение Сачидавы около Расовы, в одном из 6—7 античных поселений, которые находятся вблизи этой деревни.

RÉSUMÉ

Cette pierre milliaire (milliarium) est un important document épigraphique, découvert en 1964 à Rasova, au bord du Danube, à 12 km au sud de Cernavoda — Axiopolis, et qui date du temps quand Decius (249—251) était empereur; c'est pendant son court règne que la route impériale qui longeait la rive droite du Danube a été refaite, pour des raisons stratégiques-militaires.

Le document atteste le nom de la localité Sacidava, mais sous une forme incorrecte: SACI (CI) DAVE, c'est-à-dire, ayant la syllabe « CI » dédoublée et la désinence à l'ablatif de la III-e déclinaison, au lieu de la I-e

De toute façon, il est important de savoir que la *litharia* se trouve dans la zone de la *litharia* commune. De cette façon, par cette mention, la possibilité de restreindre l'aire géographique d'encadrement de cette localité, que Tab. lent. mentionne sous la forme incorrecte de Sagadava, tandis que Not. Dign. l'atteste correctement, Sacidava — distinct de Sucidava. D'anciens essais de localisation de Sacidava l'avaient située dans la zone de Seimeni-Topalu. Cette dernière inscription est la seule mention de Seimeni-Topalu. Elle se trouve, dans l'une des 6-7 localités antiques qui se trouvent près de cette commune.

două provincii diocletianee trecea printre cele două localități, deci printre cele două lacuri. Flotele respective erau vecine fiindcă înainte de Dioclețian formaseră o singură flotă: *Classis Flavia Moesica*.

¹⁰ CIL, III, 12456; V. Pärvan, *Municipium Aur. Durostorum*, in « Riv. di filol. », n.s., II, Torino, 1924, p. 322; cf. G. Putsch, *Cippi*, in RE, col. 1609.

¹⁰ *Supra*, note 10.

¹⁸ Procopius, *De aedif.*, 239; J. Weiss, *Dobrușdina*, p. 44. Într-un foarte recent articol ce va apărea într-una din revistele de specialitate din R.P. Bulgaria, R. Vulpe — căruia îi mulțumim pentru această prețioasă informație — argumentează că Flavianus, stație navală a Scythiei, vecină simetric stațiunii navale a Moesiei Secunda de la Altinum pe lacul Oltina, trebuie să fie căutată pe locul Mîrleneu. Grănică celui

de S. Rulpe, *La limite méridionale de la province romaine de Scythia*, în ms., renunță la Săcizava Topalu sau Seimeni, înscrisă de la Rasova servindu-i drept argument hotărâtor pentru aceasta. Deoarece apariția de la Rasova coincide cu acțiunea de tipărire a volumului „Din istoria Dobrogei”, II, și fiindă-nă a dispus, în timpul corecturii, dech de o vagă și eronată informație privind miliarul în discuție, a reieuit să folosească pentru localizarea Săclavelor vechile țări. Deci, urmînd ipoteza, acum depășită, a lui Gr. Florescu, autorul volumului amintit fixase Săcizava pe bîrilele Dobrogei, între sec. I - III și între sec. IV - VI, în zona Seimeni - Topalu, ceea ce este în total deosecit de Not. Dign. Or. XXXIX, 20 și 32.